

Zor Problem: Bilinç-Bilinç Nörobiyolojisinin Fenomenal Dünya Yorumu, Saffet Murat Tura, Metis Yayınları (2021), 118 sayfa

Hüseyin Adem TÜLÜCE*

Aksaray Üniversitesi

ÖZ

Zihin felsefesinde, bilinç problemi bilincin doğası ve özellikleri hakkındaki zorlu bir sorunu ifade eder. Bu sorun, “bilincin ne olduğu” ve “nasıl açıklanabileceği” gibi temel soruları içerir. Bilinç, bireyin deneyimlediği öznel farkındalığı ifade eder. Ancak, bilincin nasıl ortaya çıktığı ve nörolojik süreçlerle nasıl ilişkili olduğu hala tam olarak anlaşılammıştır. Bilinç problemi, iki temel yaklaşımla ele alınır: fizikalist ve dualist yaklaşımlar. Fizikalist yaklaşım, bilinci fiziksel süreçlerle açıklamaya çalışır. Fizikalistler, beyin faaliyetleri, sinirsel etkileşimler ve nöronal ağların bilinci oluşturan temel faktörler olduğunu savunurlar. Bu görüşe göre, bilinç, nörolojik faaliyetlerin bir sonucu olarak ortaya çıkar. Ancak, fizikalist yaklaşımın tam olarak nasıl çalıştığı ve bilincin nörolojik süreçlerle nasıl ilişkili olduğu hala belirsizliğini korumaktadır. Diğer bir yaklaşım olan dualizm, bilincin fiziksel olmayan bir varlık olduğunu ve beyin faaliyetleriyle tam olarak açıklanamayacağını savunur. Dualistlere göre, bilinç ve beyin arasında bir ilişki vardır, ancak bilinç fiziksel dünyanın dışında var olan bir şeydir. Bu görüşe göre, bilincin açıklanması için fiziksel süreçlerin ötesinde başka bir açıklama veya varlık gereklidir.

Anahtar Kelimeler

Zihin Felsefesi, Bilinç, Fenomenal Bilinç.

* Dr, Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri, İslam Felsefesi, hatulucu76@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3999-739X

The Hard Problem: The Phenomenal World Interpretation of Consciousness-Consciousness Neurobiology

ABSTRACT

In philosophy of mind, the problem of consciousness refers to a difficult problem about the nature and properties of consciousness. This problem includes fundamental questions such as “what is consciousness” and “how can it be explained”. Consciousness refers to the subjective awareness that an individual experiences. However, how consciousness arises and how it relates to neurological processes is still not fully understood. The problem of consciousness is handled with two basic approaches: physicalist and dualist approaches. The physicalist approach tries to explain consciousness in terms of physical processes. Physicalists argue that brain activities, neural interactions, and neuronal networks are the main factors that create consciousness. According to this view, consciousness arises as a result of neurological activities. However, exactly how the physicalist approach works and how consciousness relates to neurological processes still remains unclear. Another approach, dualism, argues that consciousness is a non-physical entity and cannot be fully explained by brain activities. According to dualists, there is a relationship between consciousness and the brain, but consciousness is something that exists outside the physical world. According to this view, another explanation or existence beyond physical processes is necessary for the explanation of consciousness.

Keywords

Philosophy of Mind, Consciousness, Phenomenal Consciousness.

Giriş

Bilincin ne olduğu meselesi 21.yüzyılın en dikkate değer konuları arasında yer almaktadır. Bilincin bu kadar ilgi çekici bir mesele olmasının nedenini din, felsefe ve bilim açısından ortaya koymak mümkündür. Konunun başlangıç noktası insanın kendi varlığını açıklamak ve anlamlandırmak istemesidir. Tek tanrılı dinler açısından bakıldığında insanın bir ruh sahibi olması ve öte dünyaya olan inancı varoluşunun temel dayanak noktaları olarak değerlendirilmiştir. Bu inanç sistemi içinde özellikle bir ruha sahip olmak insanın öldükten sonra yok olmayacağı üzerine temellenir. İnsanın birliğini ve bütünlüğünü sağlayan bir cevher olarak tanımlanan ruhun Antik Yunan'da ve İslam felsefesinde farklı yorumları olsa da temelde aynı çizgi devam etmiştir. Modern felsefenin kurucu filozofu olan Descartes, kendinden önce ele alınmış ruh-beden meselesini kendinden önce gelenlerden farklı bir şekilde ele alarak dualist bir anlayışla ruhun **(zihin) ve bedenin ayrı cevherler olduğunu ileri sürmüştür. O'na göre ruh ve (zihin) beden (madde) birbirinden farklı iki cevher olarak aynı anda vardır.** Ruhun (zihin) temel özelliği düşünmek, bedenin ki ise yer kaplamaktır. Beden yer kaplar ama düşünemez; zihin ise düşünebilir ama yer kaplamaz. Descartes'ten sonra Leibniz ve Spinoza gibi birçok filozof konuyu zihin-beden dualizmi çerçevesinde incelemişlerdir. Zaman içinde ruh kavramı zihin kavramına doğru evrilmiş ve zihin felsefesi bir disiplin olarak 20. Yüzyılda ortaya çıkmıştır. 21. Yüzyılda ise konu beyin-bilinç çalışmaları üzerinde yoğunlaşmıştır. Kısaca tarihsel olarak ruhtan zihne ve zihinde de bilince doğru bir dönüşüm gerçekleşmiştir. Fakat bu dönüşüm olsa da konunun temel dayanak noktası insan varlığının açıklanması ve anlamlandırılması çabasıdır. Konumuz açısından bizi ilgilendiren beyin-bilinç meselesidir. Konuyla ilgili literatür son yarım asırda oldukça artmıştır. Özellikle Avustralyalı filozof David Chalmers, insan bilincinin nasıl ve niçin var olduğu meselesini "zor problem" olarak ifade etmiştir.

Nörobiyolojinin kurucuları Charles Sherrington, Edgar Adrien, John Eccles, Wilder Penfield zor problemin farkındaydılar. Bilinçle ilgili modern biyolojik çalışmalar Francis Crick'le başlamış ve doksanlarda büyük bir ivme kazanmıştır. Francis Crick'in tezleri bilinçle ilgili bilimsel önyargıları kırmak açısından etkili olmuştur. Bu büyük otoritenin bilincin, biyolojinin konusu olan bir doğa olayı olduğunu ilan etmesi bilinçle ilgili çalışmalara koyulan ambargoların kaldırmasını sağlamıştır. Paul Churchland, Daniel Dennett ve David Chalmers günümüz tartışmalarına yön veren önemli kitaplar yazdılar. Matematikçi ve fizikçi Roger Penrose'un da tartışmaya girmesiyle fizikçiler de bu inanılmaz

doğa olayıyla ilgilenmeye başladılar. Bugün bilincin nöral korelatlarıyla ilgili çok sayıda biyolojik çalışma yapılıyor. Günümüzün en gelişmiş teorisi yazarın da kendi tezine yakın olduğunu ifade ettiği Bilincin Nöral Korelatları teorisi-
dir.

Charles Darwin'den beri insanın natüralizasyonu yönünde önemli adımlar atıldı. Bu bağlamda beynin fenomenal dünyası kavramı fenomenal bilinci de beyindeki bazı nöral aktivitelerle birlikte ortaya çıkan bir doğa olayı olarak kavramaya imkân verir. Bu durum kendimizi kavradığımız haliyle "ben" in de doğaüstü bir statüsü olmadığını, beynin fenomenal dünyasında organizmanın kendisiyle ilgili bir deneyim, bir algı olduğunu gösterir.

Analiz ve Değerlendirme

İncelemesini yaptığımız Saffet Murat Tura'nın 2017 yılında yayımlanan, "Zor Problem: Bilinç, Bilinç Nörobiyolojisinin Fenomenal Dünya Yorumu" isimli kitabı bu zor problem üzerinde durmuştur. 108 sayfadan oluşan kitabın içindekiler kısmı 12 bölüm ve 2 ek bölümden oluşmaktadır. Bilinç meselesini uzun yıllardır inceleyen Saffet Murat Tura, bu kitabından önce kaleme aldığı "Beynin Gölgeleeri: Bir Psikiyatri Felsefesi" adlı kitabında (2016) ileri sürdüğü tezi kapalı bir biçimde incelemiştir. Son kitabında ise "Beynin Gölgeleeri"nde kapalı kalan noktaları açığa çıkarmış ve konuyu geliştirmiş ve netleştirmiştir.

Yazar, bilincin problemlerini zor ve kolay olarak iki kısma ayırmıştır. Kolay problem, beynin dikkat, karar verme, hafıza, konuşma, problem çözme gibi fonksiyonlarını nasıl gerçekleştirdiği biyolojinin sınır ve imkânları çerçevesinde çözülebilmesidir. Bilincin zor problemini yazar, kitap içinde birçok örnekler vererek açıklamaya çalışmıştır. Zor problemi diğer nörobiyolojik problemlerden ayıran ve zor kılan bilinç fiziksel mi? sorusu çerçevesinde şekillenmiştir. Zor problemin ne olduğunu anlayabilmek için şu sorular üzerinde düşünmek gerekir; 1-Fiziksel ölçüm araçlarıyla saptanamayan ve fiziksel etkileri gözlenemeyen fenomenal durumların ontolojik statüsü nedir? 2- Fenomenal durumların birlikte ortaya çıktıkları fiziksel (nöral) olaylarla ilişkisi nedir? Nöral olaylar fizik biliminin epistemik sınırları dahilinde ifade edilemeyen bir şekilde fenomenal deneyimlere neden mi oluyor? Yoksa başka tipte bir ilişki, mesela gene fizik bilimi içinde ifade edilemeyen bir özdeşlik durumu mu söz konusu bunlar arasında?

Yazarın ileri sürdüğü tezin iki temel kavramı vardır: fenomenal dünya ve ontolojik özdeşliktir. Bu nedenle fenomenal dünya ve ontolojik özdeşliğin ne olduğunu açıklamak konuyu anlamak açısından bir zorunluluktur.

Fenomenal Dünya: Bilinç, içinde iki temel problemi barındırır. İlki beyinle bilinçli fenomenal durumlar arasında var olan ilişkinin ontolojik mahiyetinin ne olduğudur. İkincisi birinci şahıs-üçüncü şahıs problemidir. Beyin, öznesi olmayan doğal bir süreçtir. Beynin kaslarımız vasıtasıyla bedenimizi hareket ettirdiği ve davranışlara neden olduğu bizi dışarıdan izleyen bir insan yani

üçüncü şahıs tarafından gözlenir. Biz kendi beynimizin farkında değiliz. Tüm bu davranış ve hareketleri beyin değil “ben” yapar. Bu “birinci şahıs” olarak “benin” öznel yaşantısıdır. İşte burada sorulması gereken önemli soru beynin doğal nesnel sürecinden birinci şahıs merkezli bilinçli bir “ben” nasıl ortaya çıkar? Beyne dair öznel bilgiyle nesnel biyolojik bilgi nasıl uyumlu hale getirebilir? Yazara göre paradoksa sebep olan bilinç kavramının kendisidir. Problem, bilinç kavramıyla birlikte düşünüldüğünde bir çıkmaz meydana gelir. Beynin nöral faaliyetlerinden bir şahsın bilinci nasıl ortaya çıkar? İnsanın gördüğü ve dokunduğu her şey fenomenal bir yaşantıdır. Bilinçli ben dediğimiz şey de fenomenal bir yaşantı mıdır? Fenomenal dünya veya yaşantı nedir? Beynin fenomenal dünyası, beynin nöral faaliyetleriyle birlikte ortaya çıkan bütünsel deneyimdir. İşte burada “bilinçli ben” bütünsel fenomenal dünyanın kurucusu bir öznellik değil beynin nöral faaliyetleriyle ortaya çıkan diğer deneyimler gibi bir deneyimdir. Bundan dolayı beynin fenomenal dünyası “bilinçli ben” deneyimini de içine alır.

Ontolojik Özdeşlik: Beynin nöral aktiviteleri ile bütünsel fenomenal yaşantının ilişkisinin ne olduğuyla ilgili dört tez ileri sürülmüştür: 1. Etkileşimci ikilik: Bu tezde beyinle fenomenal yaşantılar arasında karşılıklı bir etkileşim vardır. 2. İndirgemeci fizikselcilik: Fenomenal yaşantılar beynin nöral olaylarına indirgenir. 3. Epifenomenalizm ve natüralist özellik ikiliği: Epifenomenalizm beyinle fenomenal yaşantılar arasında tek taraflı nedensel bir ilişkiyi kabul eder. Nöral olaylar, fenomenal yaşantıları etkilerken fenomenal yaşantılar nöral olayları etkilemez. Natüralist ikilikçilik: Fizikselle fenomenal birbirine indirgenemeyen iki temel doğal özelliktir. 4. Yazarın savunduğu tez olan ontolojik özdeşlik tezi: Bu tezin “ontolojik” olarak nitelenmesinin nedeni fizikselle fenomenal arasındaki özdeşliği günümüz fizik bilimi tarafından incelenemeyen temel bir doğa olayı olarak ele almasıdır. Bu teze göre fizikselle fenomenal olan, incelemenin derin katmanında bir ve aynı şey olmalıdır. Ontolojik özdeşlik fizikselle fenomenal arasındaki görünür farklılığın altında derin bir birlik olduğunu savunur. Yazar, kitabında bu hipotezi açığa çıkarıp tartışmıştır.

Kitapta ileri sürülen bilinç nörobiyolojisinin fenomenal dünya yorumu üç temel önermeyle ifade edilir. Birincisi beynin fenomenal dünyasını oluşturan yaşantıların ortaya çıkması için belli bazı nöral aktiviteler gereklidir. İkincisi bilinçli fenomenal yaşantılar beynin bazı enformasyon işleme süreçlerinin çıktılarını gerçekleştiren nöral olaylarla birlikte ortaya çıkar. Üçüncü temel önerme yazarın ontolojik özdeşlik dediği önermedir. Beynin fenomenal dünyasını oluşturan yaşantılar, birlikte ortaya çıktıkları nöral olaylarla fizik biliminin epistemik sınırları ve imkânları içinde ifade edilemeyecek şekilde özdeşir.

Yazar, David Chalmers’in bilincin zor problemi olarak ifade ettiği insan beyninin nasıl fenomenal yaşantılar ortaya çıkardığı sorusu üzerinde durmuştur. Zor problemi açıklamak için fantom ağrılar örnek vermiştir. Bir uzvu kesilmiş

insanlardan bazıları olmayan uzuvlarında şiddetli ağrılar hisseder. Ağrının hissedildiği yer fiziksel ölçüm aletleriyle araştırılsa bile fiziksel bir durum tespit edilemez. Hastanın ağrısı hissettiği “boş” uzay bölgesiyle beyni arasında fiziksel bir etkileşim olduğunu gösteren hiçbir işaret yoktur. Hastanın bu ağrısı nasıl hissettiği ile ilgili genel açıklama şekli bu ağrıların beynin bazı nöral aktiviteleriyle birlikte ortaya çıktığıdır. Bunu anlamak için beyinde bedeni temsil eden duyuşal ve motor nöral haritaların olduğunu bilmek gerekir. Beyin, bedenin neresinde nasıl bir olay geçtiğine dair bilgişlem yaparken bu duyuşal haritaları kullanır. Bedendeki uzvun kesilmesinden sonra beynin yeni bedeni temsil eden yeni haritalara gereksinimi vardır. Böylece beyin yeni duruma uygun şekilde yeniden organize olur ki fantom ağrıların nedeni yeniden organizasyona bağılı olarak ortaya çıkan bir yan etkidir. Yazar, bu açıklamayı yetersiz bulur ve bu ağrının neden olduğunu bilemeyeceğimizi ileri sürer. Fantom ağrı ve benzeri doğa olaylarına “fenomen”, “fenomenal deneyim”, “fenomenal yaşantı”, “fenomenal durum” der. Örneğin ağrı, kırmızı, elmanın tadı, düşünce, bilinç, bilinçli ben fenomenal deneyimlerdir.

Yazar, meseleyi daha iyi açıklamak için zombi beyin benzetmesini kullanır. Bu beyin modelini zombi olarak adlandırmasının nedeni beynin fonksiyonlarını hiçbir fenomenal yaşantıya başvurmada gerçekleşmesidir. Bir başka ifadeyle insan bir “zombi” olsaydı beyni aynı olur ve dışarıdan gözlenen tüm davranışlarında hiçbir değışiklik olmazdı. Burada zor problem hem bir zombi beyne sahip olmak hem de insan olmaktır? Bu “zombi” nöro-enformatik sistemin çalışması sırasında açıklanamayan bir şekilde fenomenal bir bilinç ortaya çıkar. Beyinde hangi fonksiyonu gerçekleştiren bölge aktive olursa fenomenal bilinçte de o fonksiyonla ilgili yaşantı ortaya çıkar. Acı duyulurken, düşünürken, sevinirken beynimizin farklı bölgeleri farklı şekillerde aktive olur.

Beyinden fenomenal yaşantıların nasıl ortaya çıktığı zor problemdir fakat bundan daha zor problem de bu fenomenal yaşantıların bir şahsın bilincinde nasıl ortaya çıktığıdır. Yazar, fenomenal yaşantının şahsi bilinç merkezli kavranışını aşmak için fenomenal bilinç kavramı karşısında fenomenal dünya kavramını önermektedir. Beynin fenomenal dünyası, insanda deneyim ve algı olarak var olan dokunduğunuz masa, yıldızlar, uzay, diş ağrısı, düşünceler, duygular, kendinizin farkında olmanız anlamında bilinç ve benzeri her şeydir. Fenomenal dünya kavramına dayanan ilk temel önerme: Beynin fenomenal dünyasını oluşturan deneyimlerin ortaya çıkması için belli bazı nöral aktiviteler gerekli ve yeterlidir. Beynin nöral aktiviteleriyle birlikte tek başına “oradaki kırmızı elma” yaşantısı ortaya çıkmıyor. “Oradaki kırmızı elma ağacının farkında olan bilinçli ben fenomenal yaşantısı” bir bütün olarak ortaya çıkıyor. Yazar, fenomenal dünya kavramını kullanarak fenomenal bilinç kavramını kurucu bir temel olmaktan çıkarıp görelileştirmiş ve böylece sorunu çözmeyi denemiştir. Bunun bir sonucu olarak da “bilinçli ben” de diğerkleri gibi bir algıdır ve kendimiz hakkındaki bu algı yazarın ifade ettiği gibi evrensel bir yanılsamadır. Evrensel yanılsama, beynin, bazı nöral faaliyetlerle birlikte ortaya

çıkan fenomenal dünyasının tek gerçeklik sanılmasıyla ilgilidir. Yanılsamanın evrensel olması, kültürler üstü olması, sinir sisteminin yapısıyla ilişkilidir. Fenomenal dünyanın tek gerçeklik olarak değerlendirilmesine dayanan evrensel yanılsama şöyle ifade edilebilir: Fenomenal dünyamızdaki dış dünyaya ve bedene ait nesnel algıları nesnel ve fiziksel dış dünya sanıyoruz.

Fenomenal dünyalarımızı oluşturan öznel ve nesnel fenomenal deneyimlerin ortaya çıkması için beynin bazı nöral aktiviteleri gerekli ve yeterlidir. Gündelik hayatı yaşarken farklı bir ontolojik inançtan hareket edilir. Bu ontolojik inanç “bu dünyanın onu yaşadığımız gibi” sanılmasıdır. Bu dünyada gerçekten kırmızı bir ağaç vardır. Ateş sıcak ve buz soğuktur. Dış dünyaya dair algılar fiziksel ve nesnel olarak nitelenir. Örneğin sıcaklığın bize ait bir duyum değil nesnel ve fiziksel bir özellik olduğunu sanırız. Bunun gibi algıların nesnel kabul edilmesinin sebebi bu algılara neden olan fiziksel durumların diğer insanların sinir sistemlerini etkilemesi ve onlarda da benzer algılara neden olmasıdır. Kendimizle ilgili deneyimlerin bir kısmının da nesnel ve fiziksel olduğunu kabul ederiz. Bununla beraber bedenimizle ilgili algıların tamamı nesnel değildir. Dış ağrısı gibi beden algılarının bir kısmının öznel olmasının nedeni bu algıların herkesin değil sadece bizim merkezi sinir sistemimize ulaşan sinir yollarının bağlandığı beyin yapılarıyla alakalı olmasıdır. Dışın nesnel olarak çürüğünü dış dünyada herkes görebilir. Öznel dış ağrısını ise sadece insanın kendisi hisseder. Ağrıyan bir yer açılıp içeri bakıldığında ağrı görülmez. Sadece nesnel-fiziksel kaslar, damarlar, sinirler, beyin zarları, beyin vs. şeyler vardır. Fakat bunlar ağrı değildir.

Günlük hayatımızda öznel yaşantıların, örneğin düşüncelerin nesnel ve fiziksel bedenin fiziksel hareketlerine, davranışlarına neden olduğunu ya da fiziksel dünyanın fiziksel olmayan duyumlara neden olduğu sanılır. Fiziksel olmayan öznel “düşünen ben” ya da bilinçli zihnimiz nesnel-fiziksel bedeni fiziksel olarak harekete geçiriyor gibi görünür. Oysa öznel “düşünen ben” de nesnel beden de birer algı olarak beynin fenomenal dünyasındadır. Nesnel beden algısı fiziksel bedenin ta kendisi değildir.

Fenomenal dünya kavramı sayesinde bilinçli ben gibi bir kavramdan değil bilinçli ben fenomenal yaşantısından söz etmeye başlarız. Böylece bilinci şahıslılaştırmış oluruz. Bilinçli ben fenomenal yaşantısı, mavi renk veya portakalın tadı gibi, belli nöral aktivitelerle birlikte ortaya çıkan ve fenomenal dünyada yer alan diğer fenomenal yaşantılara benzer şekilde bir fenomenal yaşantı olarak ele alınıp çözümlenebilir, beynin belli nöral faaliyetleriyle ilişkilendirilebilir, açıklanabilir. Bilinçli ben fenomenal yaşantısı, fenomenal dünyanın her anında mevcuttur. Uyanık ve sağlıklı bir insan organizmasının bilinçli ben yaşantısı iki düzeyde ele alınabilir. Önce belli bir vazifeyi yerine getirirken, örneğin kitap okurken bilinçli ben yaşantısı tam olarak bilinçli değildir. Dalgın bir şekilde kitap okurken birisi ne yaptığımızı sorarsa o zamana kadar tam olarak farkında olmadığımız bir durumu fark eder ve “kitap okuyorum” deriz.

İlk durumdan ayırt etmek için bu duruma bilinçli ve farkında fenomenal ben yaşantısı diyebiliriz. İlk durumdaki bilinçli ben yaşantısı tam olarak bilinçsiz olmasa da bilinçli ve farkında bilinçli ben yaşantısı kadar net değildir.

Sonuç olarak kitapta ileri sürülen fenomenal dünya yorumu üç temel önermeden olur: I. Beynin fenomenal dünyasını oluşturan yaşantıların ortaya çıkması için bazı nöral aktiviteler gerekli ve yeterlidir. II. Beynin fenomenal dünyasını oluşturan yaşantılar beynin bazı enformasyon işleme süreçlerinin “çıktılarını” gerçekleştiren nöral olayla birlikte ortaya çıkar. III. Beynin fenomenal dünyasını oluşturan yaşantılar, birlikte ortaya çıktıkları nöral olaylarla fizik biliminin epistemik sınırları ve imkânları içinde ifade edilemeyecek şekilde özdeştir.

Kaynakça

Chalmers, D. J. (2010). *The Character of Consciousness*. Oxford University Press.
New York

Tura, S. M. (2018). *Beynin Gölgeleeri, Bir Psikiyatri Felsefesi*. Metis Yayınları. İstanbul.

Tura, S. M. (2021). *Zor Problem: Bilinç-Bilinç Nörobijolojisinin Fenomenal Dünya Yorumu*. Metis Yayınları. İstanbul.